

İbn Abdülberr'in İttisal Anlayışı Çerçevesinde Tartışmalı Rivayet Biçimleri ve Uygulama Problemleri

Controversial Types of Narrations and Implementation Problems within the Framework of Ibn 'Abd al-Barr's Understanding of Continuity

Hasan ERYILMAZ¹

Geliş Tarihi (Received): 11.06.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 06.10.2025

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2025

Öz: Bu çalışma, sahih hadis için temel bir kriter olan ittisâl şartının tarihsel gelişimini ve özellikle Endülü's hadis geleneği içinde bu şartın nasıl anlaşıp uygulandığını ele almaktadır. Hadis rivayetinde râvi zincirinin kesintisiz olmasını ifade eden ittisâl ilkesi, hicrî ikinci asırdan itibaren hadislerin güvenilirliği açısından merkezi bir ölçüt hâline gelmiş; ancak bu ilkenin her dönemde ve bölgede aynı şekilde tanımlanıp uygulanmadığı görülmüştür. Çalışmanın odak noktası, Endülü's'ün önde gelen muhaddislerinden İbn Abdülberr'in rivayet anlayışı ve ittisâl şartına yaklaşımıdır. Onun semâ, likâ, muâsara gibi kavramlarla olan ilişkisi, irsâl ve tedlîs gibi tartışmalı konular çerçevesinde incelenmektedir. İbn Abdülberr'in ittisâli rivayet zincirinin bütünlüğünden öte râvilerin aralarındaki ilişki biçimlerinde araması onu klasik hadis usûlü içinde önemli bir konuma yerleştirmektedir. Çalışma, lafız çözümlemeleri ve klasik kaynaklara dayalı analizlerle, İbn Abdülberr'in ittisâl anlayışını sistemli biçimde ortaya koymakta ve alanda yapılan çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İttisâl, İbn Abdülberr, Semâ ve Likâ, Tedlîs, İrsâl.

&

Abstract: This study examines the historical development of *Continuity*, a fundamental criterion for authentic ḥadīth, with a particular focus on its understanding and application within the Andalusian ḥadīth tradition. The principle of *Continuity* which refers to the uninterrupted chain of transmission, became a key standard for assessing ḥadīth reliability from the second Hijri century onward. However, its definition and practical implementation differed across regions and periods. The main focus is on the prominent Andalusian scholar Ibn 'Abd al-Barr and his distinctive approach to *Continuity*. His views are analyzed in connection with concepts such as *samâ*, *liqâ*, and *mu'âsara*, as well as contested areas like *irsâl* and *tadlīs*. Ibn 'Abd al-Barr's emphasis on both formal transmission and the nature of relationships between transmitters sets him apart within classical hadith methodology. Drawing on textual analysis and classical sources, this study aims to clarify his position and offer a valuable contribution to hadith scholarship.

Keywords: Ḥadīth, Continuity, Ibn 'Abd al-Barr, Samâ' and Liqâ', Tadlīs, Irsâl.

Atıf/Cite as: Eryılmaz, Hasan. "İbn Abdülberr'in İttisal Anlayışı Çerçevesinde Tartışmalı Rivayet Biçimleri ve Uygulama Problemleri". *Dergiabant* 13/2 (Kasım 2025), 435-451. doi: 10.33931/dergiabant.1717918

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Eryılmaz, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, hasaneryilmaz@ohu.edu.tr.

1. Giriş

Hadis rivayet geleneği, başından itibaren hem sözlü aktarımın imkânları hem de güvenilirliğin teminat altına alınması açısından güçlü bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacın en dikkat çekici tezahürü “isnad” sisteminin inşası ve zamanla bu sistemin “ittisâl” gibi ilkelerle tahkim edilmesidir. Râvi zincirinde kopukluk bulunmaması şartı hicrî ikinci asırdan itibaren hadislerin sıhhati açısından hayati bir ölçüt olarak şekillenmeye başlamıştır. Ancak bu şartın her dönemde aynı şekilde tanımlanmadığı ve uygulanmadığı dikkate değerdir. Hadis usûlünün klasikleşmiş çerçevesinde merkezi bir yere sahip olan ittisâl, aslında tarihsel süreçte tedricî olarak kurumsallaşmış, erken dönemlerde ise daha çok kısmi olarak var olmuştur.

Bu çalışmanın çıkış noktası, sahih hadis için temel bir kriter olarak kabul edilen ittisâl şartının tarihsel inşasını anlamak ve özellikle bu şartın Endülüs hadis geleneği içindeki anlamını ve işleyişini tespit etmektir. Çalışma, bu bağlamda, İmam Şâfiî (ö. 204/820) ile başlayan sistematik isnad yaklaşımının etkilerini göz önünde bulundurmakta, ancak özellikle Endülüs’te yetişmiş büyük hadis âlimi İbn Abdülberr’in (ö. 463/1071) rivayet anlayışını merkeze alarak, bu şartın sağlanmasında karşılaşılan problemleri irdelemektedir. Zira İbn Abdülberr, zengin rivayet malzemesine vukûfiyeti ve hadisin sıhhatinin tespitine yönelik geliştirdiği sistemli ve ilkesel yaklaşımlarıyla klasik hadis usûlü içindeki önemli bir yeri temsil etmektedir.

İbn Abdülberr’in rivayet zincirinin bütünlüğüne verdiği önem şekli bir isnad kontrolünden ibaret değildir. Onun ittisâl şartını nasıl anladığı semâ, likâ, muâsara ve tedlîs gibi kavramlarla ilişkisi; muan’an ve mürsel rivayetler gibi tartışmalı alanlarda nasıl bir tutum benimsediği; hem rivayet usûlü hem de râvilerin ilmî sorumluluğu bakımından dikkate değerdir. Bu çalışmada, İbn Abdülberr’e ait kaynaklardan elde edilen örnekler üzerinden, ittisâl şartını teşhis ederken başvurduğu ölçütler detaylı biçimde analiz edilecektir.

Çalışma, klasik hadis kaynaklarına dayalı tarihsel-kritik inceleme ve metin merkezli karşılaştırmalı analiz yöntemlerini kullanarak İbn Abdülberr’in ittisâl anlayışını derinlemesine incelemekte ve onu diğer muhaddislerin görüşleriyle karşılaştırmaktadır. İttisâl şartının tarihsel ve bölgesel farklılıklarla nasıl anlam kazandığını göstermesi ve ittisâlin tesisinde karşılaşılan problemlerin bilinmesi hadis usûlünün gelişim süreçlerine ışık tutması açısından bu çalışma önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Çalışmanın amacı, sahih hadis için temel bir kriter olan ittisâl şartının İbn Abdülberr’in rivayet anlayışındaki yerini ve bu anlayışın nasıl temellendirildiğini ortaya koymaktır. Bu çalışmanın sonucunda, İbn Abdülberr’in ittisâl anlayışına dair ölçütlerin detaylı bir şekilde belirlenmesiyle, hadis usûlündeki kurumsallaşma süreçlerine ve Endülüs’teki özgün yaklaşımlara dair yeni bir perspektif sunulması beklenmektedir.

Bu çalışma, hadis usûlünde ittisâl ilkesini tarihsel gelişimi ve farklı yorumlarıyla, özellikle Endülüs muhaddisi İbn Abdülberr’in özgün yaklaşımı üzerinden ele almaktadır.² Literatürde genellikle teorik düzeyde kalan ittisâl kavramı, burada irsâl ve tedlîs gibi tartışmalı rivayet türleri ile semâ, likâ ve muâsarat gibi somut kriterler çerçevesinde ayrıntılı biçimde incelenmektedir. İbn Abdülberr’in eserlerine dayalı lafız çözümlemeleri ve bölgesel hadis geleneğine yapılan vurgu, bu çalışmayı benzerlerinden farklı kılarken, ittisâl konusundaki literatüre tamamlayıcı ve detaylandırıcı bir katkı sunmaktadır.³

² Öte yandan İbn Abdülberr ve hadisçiliğini farklı açılardan ele alan pek çok çalışma mevcuttur bkz: Abdullah Ünal, “İbn Abdülber en-Nemerî (Ö. 463/107) (Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri)”, Endülüs Uleması, ed. Gülşen İstek - Emrah İstek (—, 2021), 49-78; Nevzat Tartı, İbn Abdi'l-Berr ve et-Temhîd’indeki Şerh Metodu (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994); Harun Apaydın, İbn Abdülber’in Hadis Usulcülüğü (et-Temhîd Çerçevesinde) (Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Rahim Çimen, Endülüslü İbn Abdülber’in Hadisçiliği ve Camiu Beyani’l-İlm Adlı Eseri (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002); Mücahid Şamil Gürel, *İbn Abdülber’in el-Ecvibetü’l-müstev’abe ani’l-mesâ’ili’l-mustağrabe Adlı Eseri* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024); M. Kamel Karabelli, “el-Hadîsü’l-Münker bi-Sebebi’l-Muhâlefe fi Nakdi İbn Abdülber el-Endelüsî – Dirâse Tahliyye”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi IX/21 (2018), 661-685.

³ Abdülkadir Evgin, “Muttasıl Rivayetler ve Bazı İlk Dönem Muhaddislere Göre Bağlayıcılık Değeri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 11/2 (2013), 7-24; Rahile Kızılkaya Yılmaz, “Muvatta’ ve Sahih-i Buhârî Çerçevesinde İrsâl-İttisâl Meselesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2021), 614-629; Eymen Casim ed-Dûrî, “Menhecü’l-Muhaddisin fi’t-Tahkik min İttisali’s-Sened”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 19/2 (2021), 233-254.

2. Hadis Usûlünde İttisal Şartının Teşekkülü

Hadis usûlüne göre sahih hadisin, râvilerin adaletli ve zabtının bulunması, hadisin şâz ve illeten salim olması ve muttasıl olmak üzere beş temel şartı bulunmaktadır.⁴ Bu beş şarttan biri olan "ittisâl", yani isnadın kopma olmadan Hz. Peygamber'e kadar ulaşması, zamanla hadislerin sıhhatinde belirleyici ölçütlerden biri hâline gelmiştir.

İslam ilim geleneğinde hadislerin güvenilirliğini sağlama yöntemlerinin başında isnad yer alır. Ancak bu uygulama, her zaman aynı düzeyde işlemiş değildir. İslâm'ın ilk yüzyılında, hadisler daha çok sözlü olarak aktarılmakta, isnad kullanımı sınırlı düzeyde kalmaktaydı. Bu dönemde sahâbî ve tâbiîlerin dindarlığı, güvenilirliği ve ilim ehli oluşu, rivayetlerin kabulü için başlı başına yeterli görülüyordu. İsnadsız rivayetler yaygın şekilde dolaşımda bulunuyordu. Bu uygulama, Hz. Peygamberin inanlar arasında inşâ ettiği güven toplumunun bir tezahürüydü.⁵

Ancak Hicrî I. yüzyılın sonlarına doğru Müslümanlar arasında iktidar mücadelelerinin ideolojik mücadeleye evrilmesi, hadis uydurma faaliyetlerini artırdı. Bu ortamda, kimin hangi bilgiyi kimden aldığı daha önemli hâle geldi. Bu durum, rivayetlerin güvenilirliğini sağlamak için isnadı önemli bir alternatif kıldı. İbn Sîrîn'e (ö. 110/728) nispet edilen "Önceleri isnaddan sormuyorlardı. Ne zaman ki fitne hasıl oldu o vakit bize "Râvilerinizi söyleyin." demeye başladılar."⁶ sözü, bu zihinsel dönüşümün bir tecellisi niteliğindedir. Bununla birlikte hadisleri ilk kez isnadla zikreden kimsenin Zührî (ö. 124/742) olduğu da bazı kaynaklarda zikredilmiştir.⁷ Burada isnadın ilk defa Zührî tarafından kullanıldığının söylenmesi onun bu husustaki çabalarından kinaye olsa gerekir. Yoksa başlangıç olarak onun isminin zikredilmesi isnadın Araplar arasında hiç bilinmediği manasında değerlendirilmemelidir.⁸ Ancak Zührî'nin hadis rivayetinde isnadın kullanımının yaygınlaşmasına katkı sağladığı da izahtan varestedir.

Tâbiîn dönemi âlimleri isnadı aktif şekilde kullanmaya başlamış, onu yalnızca bir araç değil, hadislerin sıhhatini tayin eden temel bir kriter olarak görmüşlerdir. Ancak isnad sisteminin muntazam bir şekilde kullanılmaya başlaması zaman almıştır. Başlangıçta ittisâl, zorunlu bir şart olarak görülüyordu. Bu durum, Hicrî II. yüzyılda telif edilen eserler de gözlemlenmektedir. Nitekim Mâmer b. Râşid'in (ö. 153/770) *el-Câmi* adlı eserinde yer alan rivayetlerin çoğu mürsel ya da münkâtî', sadece az bir kısmı muttasıldır.⁹ Bu durum, daha sonra müsteşrik araştırmacılar Schacht ve Juynboll tarafından isnad sisteminin geriye doğru kurgulandığına dair iddialarını destekleyici bir zemin olarak kullanılacaktır.¹⁰

II. yüzyıldaki isnadlarda ittisâl ve inkitâ olgularının bir arada bulunması, isnad sisteminin tedrici bir gelişim sürecinden geçtiğini göstermektedir. Süreç ilerledikçe muttasıl isnadlar daha fazla ön plana çıkmış, hadislerin kabulünde aranan temel şartlardan biri haline gelmiştir. Bu dönemde eş-Şa'bî (ö. 104/722), Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797) gibi önde gelen

⁴ Ebû 'Amr Takıyyüddîn Osmân b. Abdurrahmân İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs = Mukaddimetü İbnî's-Şalâh*, thk. Nûreddîn İtr (Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Fikr; Dâru'l-Fikrî'l-Muâşır, 1406/1986), 11.

⁵ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 167.

⁶ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), Mukaddime, 7.

⁷ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Haydarabad: Matbuâtü'l-Meclisî'd-Dâirati'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1371/1952), 8/ 74.

⁸ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 179.

⁹ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İfav, 2012), 41.

¹⁰ Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (London: Oxford University, Ely House, 1950), 163; Gautier H. A. Junybol, *Hadis tarihinin Yeniden İnşâsı* (Ankara: Ankara Okulu, 2002), 149.

muhaddisler, rivayet zincirlerine daha dikkatle yaklaşmaya başlamışlardır.¹¹ Bununla birlikte, muttasıl olmayan rivayetlerin kullanımı da tamamen terk edilmemiştir.¹²

Hicrî II. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise hadislerin yazıya geçirilmesi, rivayet yollarının karşılaştırılabilir hâle gelmesi, râviler hakkında ayrıntılı bilgilerin toplanması ve isnad eleştirisinde bir bilincin oluşması, ittisâl şartını daha belirgin kılmıştır. Bu dönemde muhaddisler artık metnin yanında senede de odaklanmaya başlamışlardır.¹³

Bu bağlamda isnadda ittisâl şartından ilk defa söz eden kişinin İmam Şâfiî (ö. 204/820) olduğu söylenebilir. O, *er-Risâle* adlı eserinde sahih hadisin râvilerinde aradığı özellikleri ayrıntılı biçimde belirtmiş ve isnadda kopukluk bulunmamasını zorunlu görmüştür. Ayrıca o, âhâd hadisin kabulünde öne sürdüğü koşullar arasında muttasıl manasına gelen “mevsûl” terimini de kullanarak senette inkıta olmaması gerektiği hususunu iki farklı terimle izah etmektedir. Ona göre bir râvi, ya hadisi lafzen ve harfi harfine ezberinden rivayet etmeli ya da yazılı malzemeyi dikkatle muhafaza etmiş olmalıdır. Ayrıca güvenilir hadis hafızlarıyla aynı hadisi nakletmeli, onlara muhalif olmamalı ve hiçbir şekilde müdellis olmamalıdır. Râvinin hem kendinden önceki hem de sonraki râvilerle ilişkisi de aynı şekilde güvenilir olmalı ve hadis, Hz. Peygamber’e muttasıl olarak ulaşmalıdır.¹⁴

İmam Şâfiî’nin mürsel hadislerin kabulü için, rivayetin büyük tâbîlerden birine ait olması, güvenilir râviler tarafından aynı manayı destekleyen başka rivayetlerin bulunması, sahabe görüşleriyle örtüşmesi veya âlimlerin çoğunluğu tarafından benimsenmiş bir görüşü yansıtmaması gibi birtakım özel şartlar ileri sürmesi, onun isnadda ittisâl şartına büyük önem atfettiğini göstermektedir.¹⁵

İmam Şâfiî’nin bu yaklaşımı, kendisinden sonra gelen muhaddisler tarafından da benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Nitekim onun en önemli öğrencilerinden biri olan Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî (ö. 219/834), şu ifadeleriyle hocasının bu anlayışını sürdürmektedir: “Şayet Rasûlullah’tan sabit olan ve delil olarak bizi bağlayan hadis hangisidir?” diye sorulacak olursa, şöyle derim: ‘Hadis, Rasûlullah’tan sabit olmalı, maktû olmamalı, muttasıl olmalı, râvileri meşhur ve güvenilir olmalı veya tanımadığım bir râvinin, sadece rivayet ettiği kişiden bildiğim sika bir râvi aracılığıyla gelen muttasıl bir hadis olmalıdır.’”¹⁶ Humeydî’nin bu tanımı, hem İmam Şâfiî’nin isnada verdiği önemi, hem de onun belirlediği ilkelerin öğrencileri ve sonraki muhaddisler tarafından benimsendiği anlamına gelmektedir.

İmam Şâfiî, hadislerin delil değeri ve geçerliliği konusunda getirdiği ölçütlerle, kendisinden sonra yapılan hadis usûlü çalışmalarını derinden etkilemiştir. Sahih hadis tanımında yer alan temel şartlar râvi adaleti, zabt, sened ittisâli, şâz ve illetli olmama büyük ölçüde onun görüşlerini yansıtır. Bu teorik etkilenme, zamanla kurumsal bir yön kazanmış, zira klasik hadis usûlü eserlerinin çoğu Şâfiî mezhebine mensup âlimler tarafından yazılmıştır. Bu durum, hadis usûlü alanında Şâfiî’nin metodolojik yaklaşımının hâkim bir gelenek oluşturduğunu ve sonraki literatürü şekillendirdiğini göstermektedir.¹⁷

Şâfiî’nin bu yaklaşımı, III. yüzyılda telif edilen hadis musannefât üzerinde de etkili olmuştur. Nitekim Buhârî’nin eserinin adı olan *el-Câmi’u’l-müsnedü’s-sahîhu’l-muhtasar min umûri Rasûlillâh sallallâhu aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmihî*, onun sadece müsned hadisleri toplamaya özen gösterdiğini vurgulaması açısından önemlidir. Aynı şekilde Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) eserinde yer alan 4800 hadisin 600’ü dışında

¹¹ Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd el-Fârisî *er-Râmehurmuẓî, el-Muhaddisu’l-Fâsil beyne’r-Râvî ve’l-Vâî*, thk. Muḥammed Accâc el-Hatîb (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1404/1983), 206-210, 517; Müslim, “Mukaddime”, 5.

¹² Suleymân b. el-Eşâs es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Risâletu Ebî Dâvûd ilâ Ehli Mekke*, thk. Muḥammed es-Sabbâğ (Beyrut: Dâru’l-Arabî, ts.), 26.

¹³ Bkz: Yücel, *Hadis Tarihi*, 39-49.

¹⁴ Ebû Abdillâh Muḥammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Aḥmed Şâkir (Mısır: y.y., 1358/1940), 369-372.

¹⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, 465; bkz. Yusuf Ziya Keskin, “İmam Şâfiî’ye Göre Mürsel Hadisin Delil Olma Yönünden Değeri”, *Uluslararası İmam Şâfiî Sempozyumu* (İstanbul: Kent Işıkları, 2012), 191.

¹⁶ Ebû Bekr Aḥmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi’r-Rivâye*, thk. Ebû Abdullâh es-Sevraḳî, İbrâhîm Ḥamdî el-Medenî (Medine: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1357), 24.

¹⁷ M. Hayri Kırbaçoğlu, “İmam Şâfiî’nin ‘Risâle’sinin Hadis ilmindeki Etkileri”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3 (1997), 87-99.

muttasıl olduğuyla övünmesi, bu dönemde ittisâlin ne derece önemli bir ölçüt haline geldiğini göstermektedir.¹⁸

İttisal şartının hadis usûlü literatüründe merkezi bir konuma yerleşmesinde İmam Şâfiî'nin katkısı büyük olmakla birlikte, bu anlayış sonraki dönem muhaddislerince de benimsenmiş ve farklı coğrafyalarda gelişen hadis çalışmalarını etkilemiştir.¹⁹ Bu bağlamda, Endülü's'te yetişmiş önemli muhaddislerden biri olan İbn Abdülberr, sahih hadislerde ittisâl şartını titizlikle gözeten âlimler arasında öne çıkmaktadır. O, eserlerinde, rivayetlerin sened yapısına büyük önem vermiş, sahabe ve tâbiîn dönemindeki rivayet biçimlerini örnek göstererek senedin muttasıl oluşunu sahihliğin temel şartlarından biri kabul etmiştir. Mürsel, muan'an ve müdelles rivayetlerin sıhhatiyle ilgili değerlendirmelerinde de seneddeki kopukluklara dikkat çekerken, râvinin muasır olup olmadığı, likâ ve semâ imkânının bulunup bulunmadığı gibi detayları göz önünde bulundurmuş, ittisâlin teorik bir ilkedan ibaret olmayıp pratikte de araştırılması gereken bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Kısacası İbn Abdülberr hadis metodolojisinde hem erken dönem rivayet anlayışını sürdürmeye hem de sahihlik kriterlerini muhkemleştirmeye çalışmıştır.

3. Muan'an Rivayetlerde İttisal Tartışmaları ve İbn Abdülberr'in Yaklaşımı

Muan'an, hicrî I. asırdan itibaren râvilerin hadis naklinde sıklıkla başvurdukları bir aktarım yöntemidir. Bu sîga, özellikle semâ, ihbâr ve tahdîs gibi edâ lafızlarının henüz yaygın kullanılmadığı erken dönemde, semâ yoluyla alınan hadislerin aktarımında tercih edilmiştir.²⁰ Ancak ilerleyen süreçte "an" lafzının ne ölçüde semâyâ delalet ettiği tartışma konusu olmuş, rivayet zincirinde yer alan râvilerin birbirlerinden doğrudan hadis işitip işitmediği hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

İmam Şâfiî (ö.204/819), erken dönemde "an" sîgasının esasen semâ anlamında kullanıldığını, ancak kendi döneminde bu lafızda semâ dışı anlamlarla kullanan müdellis râvilerin ortaya çıkmasıyla anlam kaymasının yaşandığını belirtmiştir. Ona göre bir râvinin güvenilirliği kadar tedlîsle itham edilip edilmediği de bu lafzın geçerliliği açısından belirleyicidir. Şayet râvi tedlîsle tanınıyorsa, "an" ile yaptığı rivayet semâyâ delalet etmez, sadece "semi'tü" veya "haddesenâ" gibi net lafızlarla aktardığı rivayetler güvenilir kabul edilir. Aksi hâlde rivayet münkatî' sayılır.²¹

Hadis usûlü tarihinde bu tartışmaya farklı açılardan yaklaşan önemli isimlerden biri Müslim b. Haccâc'tır (ö. 261/875). O, *Sahîh*'inin mukaddimesinde, kendi dönemindeki bazı muhaddislerin, muan'an rivayetlerin sahih sayılması için râvi ile hocası arasında semâ ve likâ şartı aramalarını sert bir dille eleştirmiştir. Müslim, bu şartın daha önce hiçbir güvenilir hadis otoritesi tarafından ileri sürülmediğini, bunun yeni ve temelsiz bir iddia olduğunu savunmuştur. Bilakis, erken dönem ve kendi zamanındaki ilim ehli arasında yaygın olan kanaate göre, bir râvi ile şeyhinin aynı asırda yaşamış olması ve görüşme imkânının bulunması, muan'an rivayetin zahiren muttasıl kabulü için yeterlidir.²²

Müslim'in "bazı muhaddisler" diyerek üstü kapalı olarak eleştirdiği ismin Buhârî olduğu söylenmiştir. Ancak İbn Kesîr (ö. 774/1373) burada Buhârî'nin kastedildiği yönündeki iddiaları reddetmiş ve asıl hedefin Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49) olduğunu iddia etmiştir. Çünkü bir hadisin sahih kabul edilmesinde semâ ve likâ şartını ön koşul olarak ön süren isimlerin başında hiç şüphesiz Ali b. el-Medîni gelmektedir. Buhârî ise, her ne kadar eserine aldığı hadislerde semâ ve likâ şartını gözetse de bu durum mutlak olarak sıhhat

¹⁸ Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ Ehli Mekke*, 32. Ayrıca bk. Zişan Türkan, "Üçüncü Asır Hadis Musannefati Üzerinde eş-Şâfiî'nin Etkisi", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7/1 (2009), 87-100; Ömer Özpinar, "İmam Şâfiî'nin Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumundaki Etkileri", *Uluslararası İmam Şâfiî Sempozyumu* (İstanbul: Kent Işıkları, 2012), 231-265.

¹⁹ Bkz: Fatih Gümüş, *Hadis Usulünün Gelişimi: İbnü's-Salâh'ın Mukaddimesi Özelinde* (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 20-23.

²⁰ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *Tağlîku't-Talîk ala Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Saîd Abdurrahmân Mûsâ el-Kazakî (Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405/1984), 2/9.

²¹ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şâkir (Mısır: y.y., 1358/1940), 373-379; bkz, Abdullah Aydın, "Muan'an", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 324.

²² Müslim, "Mukaddime", 1/29.

anlayışını değil daha çok kendi rivayet tercihlerini yansıtmaktadır. İbn Kesîr'in bildirmiş olduğu üzere Müslim'in sıhhat şartı olarak semâ ve likâ şartının gerekmediği yönündeki genel yaklaşımına muhalif olan başka âlimlerin varlığından da söz edilebilir. Örneğin Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî (ö. 489/1095), râviler arasında sadece görüşme değil, sohbetin sürekliliğini de şart koşarken,²³ Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), bir râvinin diğerinden rivayet ettiğinin bilinir olmasını, Kâbisî (ö. 403/1012) ise en azından râvinin hocasını idrak etmiş olmasını şart koşmuştur.²⁴

İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), bu tartışmaların mütekaddimîn sonrası dönemde bir süreklilik taşımadığını ve özellikle son dönem musanniflerinin kendi şeyhlerinden aldıkları muan'an rivayetlerde "zekera an fûlan" veya "kâle an fûlan" gibi ifadeleri yaygın olarak kullandıklarını söylemiştir.²⁵

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) muan'an rivayetlerin değerlendirilmesinde zahirin esas alınması gerektiğini vurgulamıştır. Hatîb'e göre, bir râvinin çağdaşı olup ondan hadis işittiği bilinen bir kimseden "falan, falandan" şeklindeki rivayeti, zahiren doğrudan iletmeye delalet eder ve aksi ispat edilmedikçe bu şekilde kabul edilmelidir. Aradaki râvinin hafızı mümkün olmakla birlikte, bu istisnâî durum metnin zahirini geçersiz kılmaz. Hatîb ayrıca, hadis kâtiplerinin isnadın tekrarından doğan zorluklar nedeniyle pratik bir zaruret gereği "an" lafzıyla yetinmelerini câiz gördüklerini belirtmiştir. Ancak bu kolaylığın, râvi ve şahitleri tezkiye etmekle yükümlü olan âlimler ve hâkimler için geçerli olmadığını, onların bu görevi yerine getirmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir.²⁶

Bu tartışmalar zemininde İbn Abdülberr, muan'an rivayetlerin sıhhatini değerlendirme konusunda daha sistematik ve kuşatıcı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ona göre "an" lafzıyla yapılan bir rivayetin zahiren muttasıl görünmesi, tek başına bu hükmü garanti etmez. Bu tür rivayetlerin sahih kabul edilebilmesi için üç temel şartın gerçekleşmiş olması gerekir: râvilerin adalet ve zabt yönünden güvenilir olmaları, rivayet zincirindeki râvilerin birbirleriyle görüştüklerinin sabit olması ve bu kişilerin tedlîs ile itham edilmemiş olmaları. Bu üç şart yerine geldiğinde, "an" lafzı taşıyan rivayetler zahiren kopuk görünse de muttasıl kabul edilir. İbn Abdülberr, bu konuda ilim ehli arasında bir icmâ bulunduğunu vurgulamış ve sonraki dönemde ortaya çıkan ihtilafların da bu çerçevede çözüme kavuşturulduğunu bildirmiştir.²⁷

Aynı yerde İbn Abdülberr, tarihsel süreçte bazı âlimlerin muan'an rivayetlere yönelik daha katı tutumlar sergilediklerini, ancak zamanla bu yaklaşımların yumuşadığını haber vermiştir. Örneğin, Şu'be b. Haccâc'ın (ö. 160/776) başlangıçta "an" ile yapılan rivayetleri kabul etmediği, fakat daha sonra bu görüşünü değiştirerek güvenilir ve tedlîsle itham edilmemiş râvilerin muan'an rivayetlerini muttasıl saydığı ifade edilmiştir. Bu da İbn Abdülberr'in genel yaklaşımıyla örtüşmektedir. Buna göre, râvi güvenilir ve tedlîsten beri olduğu sürece "an" lafzıyla yaptığı rivayet geçerlidir. Ancak tedlîsle itham edilmişse, bilinen semâ lafızlarıyla rivayette bulunmadığı sürece hadisi sahih kabul edilmez.²⁸

Bu çerçevede İbn Abdülberr, Ahmed b. Hanbel'in bir hadise yönelik değerlendirmesini iddiasını temellendirmek üzere önemli bir örnek olarak sunmuştur. Rivayete göre Muğîre b. Şu'be'ye nispet edilen bir hadisin isnadında yer alan "an" lafzı, Velîd b. Müslim tarafından isnada dâhil edilmiştir. Ancak hadisin asıl senedinde, Sevr'in bu rivayeti Recâ b. Hayve'den naklettiği, fakat onunla bir semâsının olmadığı anlaşılmıştır. Bu duruma dikkat çeken Ahmed b. Hanbel, Velîd'in isnadı zahiren muttasıl kılacak şekilde değiştirmesini eleştirmiştir. İbn Abdülberr'e göre bu örnek, "an" lafzının zahiren ittisâl ifade etmesine rağmen, semâ sabit olmadıkça bu lafzın tek başına yeterli olmayacağını, aksine isnadın sıhhati için hoca-talebe ilişkilerinin dikkatle incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.²⁹

²³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 66.

²⁴ Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs*, thk. Mahir Yasir el-Fahl (Riyad: Dâru'l-Meyman li'n-neşri ve'tevzî', 2013), 148.

²⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 66-67.

²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi'l-İlmî'r-Rivâye*, 390.

²⁷ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdülberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaṭṭa' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd.*, ed. Mustafa b. Ahmed el-Alevî (Mağrib: Vüzâretü'l-Umumi'l-Efkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1384), 1/12.

²⁸ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/13.

²⁹ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/14.

Sonuç olarak, muan'an rivayetlerin sıhhati konusunda farklı dönemlerde çeşitli değerlendirmeler yapılmış olsa da, İbn Abdülberr'in yaklaşımı bu tartışmaları sistematik bir seviyeye taşıyan, rivayetlerin hem zahirine hem de arka planına dikkat edilmesini zorunlu kılan bir tutum olarak öne çıkmaktadır.

3.1. "An" ve "Enne" Lafızlarında İttisal Tartışmaları ve İbn Abdülberr'in Yaklaşımı

Muan'an rivayetlerin ittisâli kabul edilip edilemeyeceği konusundaki tartışmalarda kullanılan lafızlar önemli bir yer tutar. Hadis usûlü tarihinde muan'an rivayetlerle bağlantılı olarak "عن" ve "أن" lafızlarının ittisâle delalet edip etmediği konusu hadis alimleri arasında farklı değerlendirmelere yol açmıştır. Bu iki lafız arasında anlam farkı olup olmadığı, eğer varsa bunun hadis metodolojisine etkisi, önemli bir tartışma konusu olmuştur.³⁰

Kaynaklarda bu konuyla ilgili görüş beyan eden ilk ismin İmam Mâlik (ö. 179/795) olduğu sanılmaktadır. Ona nispet edilen bir görüşte "عن فلان قال" ve "أن فلاناً قال" şeklindeki rivayet lafızları arasında fark olmadığı ifade edilmiştir. Buna göre bu iki lafız da isnadın muttasıl olduğunu varsaymak için yeterlidir. Yani, biri "عن عائشة قال" derken nasıl Aişe'den doğrudan işitmiş olduğu kabul ediliyorsa, "أن عائشة قالت" ifadesinde de aynı şey geçerlidir. Bu iki lafız anlam bakımından denk olup rivayetin kabulü açısından bir ayrıma gerek görülmez.³¹

Hatîb el-Bağdâdî'nin bildirdiğine göre Ahmed b. Hanbel, isim vermeden ileri sürdüğü görüşten ötürü Mâlik'i eleştirmiş ve bu iki lafız arasında bariz bir fark bulunmadığı iddiasını tenkit etmiştir. Mâlik'in verdiği örnek üzerinden hareket eden Ahmed b. Hanbel, "عن عائشة" şeklinde nakledilen bir rivayetin, râvinin Aişe'den bizzat semâ yoluyla alındığını ve bu rivayetin mutlak anlamada muttasıl olarak değerlendirilmesi gerektiğini buna karşın "أن عائشة..." ifadesiyle nakledilen bir rivayette ise hoca-talebe arasında semâ ilişkisine dayanmadığını, dolayısıyla bu şartlar altında muttasıl olarak değerlendiremeyeceğini söylemiştir.³²

Basralı hadis alimi Yakûb b. Şeybe de (ö. 262/875) "أن" lafızıyla yapılan rivayetlerin semâ açısından sorun taşıyabileceği kanaatindedir. el-Müsned isimli eserinde ravileri ve metni aynı ancak kullanılan lafzın farklı olduğu hadisler arasında farklı hüküm verdiği söylenmiştir. Buna göre İbnü'l-Hanefiye'nin Ammâr b. Yasir'den "an" lafızıyla naklettiği "Peygamber'e geldim. O namaz kılıyordu. Selam verdim o da selamımı aldı." mealindeki rivayetin "müsned-mevsûl" olduğunu söylemiştir. Buna karşın eserin başka yerinde İbnü'l-Hanefiye'nin Ammâr'dan "enne" lafızıyla naklettiği aynı hadisi mürsel olarak betimlemiştir.³³

Lafızlar arasındaki ayrıma en tavizsiz yaklaşan alimlerden biri Ebû Bekr el-Berdî'ci'dir (ö. 301/914). Nitekim o, "أن" lafızıyla yapılan rivayetlerde semâ ve ittisâli, semâ olduğu kesin olarak bilinen başka bir isnadla ortaya çıkmadıkça mümkün görmemiş ve bu rivayetlerin muttasıl olamayacağı yönünde açık bir irade ortaya koymuştur. Yani "أن فلاناً قال" ifadesi, râvinin gerçekten bu kişiden hadis dinlediğini göstermez. Bu yüzden, isnadın başka bir yolla muttasıl olduğu ispat edilmediği müddetçe bu tür rivayetler İnkıtâlı kabul edilmelidir.³⁴

³⁰ Abdullah Çelik, "Mutakaddimûn Hadisçilere Göre Muan'an ve Müen'en Hadisin Değeri", Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/10 (2017), 111-125.

³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, 407.

³² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, 407.

³³ İbnü's-Salâh, *Ullümü'l-hadîs*, 63.

³⁴ İbnü's-Salâh, *Ullümü'l-hadîs*, 62.

Hatîb el-Bağdâdî, “عن ابن عمر، عن عمر” şeklindeki bir isnadın, zahiren Ömer’in Resûlullah’tan hadis rivayet ettiği anlamına geldiğini belirtmiş, ancak “عن ابن عمر، أنَّ عمر” şeklindeki bir naklin, Abdullah b. Ömer’in doğrudan Resûlullah’tan rivayet ettiği izlenimi verdiğini söylemiştir. Bu ifadesiyle “أنَّ” ile gelen rivayetin münkâtı’ olduğunu imâ etmiştir. Hatîb, bu iki örneğin zahirî anlam farklarını vurgulasa da, “أنَّ” lafzının ittisâle delalet edip etmediği konusunda belirgin bir açıklama yapmamıştır.³⁵

Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1404), bu meselede ihtiyatlı ve ara bulucu bir yaklaşım sergileyerek birinci görüş sahiplerini tamamen haksız görmemiştir. Ona göre, Ahmed b. Hanbel ve Yakûb b. Şeybe’nin “an” ve “enne” lafızlarını birbirinden ayırma gerekçeleri doğru anlaşılmalıdır. Bu iki isim, lafızlar arasında doğrudan dilsel farktan ziyade rivayetin isnad yapısına etkisi üzerinden değerlendirme yapmışlardır. Yakûb’un hadisi mürsel saymasının nedeni, Muhammed b. el-Hanefiyye’nin Ammâr’a hadis isnad etmeden, yalnızca olayı nakletmiş olmasıdır. Eğer “Ammâr şöyle dedi” şeklinde açık bir ifade yer alsaydı, bu rivayet muttasıl kabul edilecekti. Ancak “Ammâr’ın Resûlullah’ın yanından geçtiği” şeklinde bir anlatımla, Muhammed b. el-Hanefiyye doğrudan şahit olmadığı bir olayı dolaylı olarak nakletmiş olmakta ve bu da rivayetin mürsel sayılmasına neden olmaktadır.³⁶

İrâkî’ye göre Ahmed b. Hanbel’in yaklaşımı da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Nitekim onun, Urve’nin Aîşe’den biri “an” diğeri “enne” lafızlarıyla naklettiği iki rivayeti aynı değerde görmemesi isnadın ittisâliyle değil tabîînin bu bilgiyi sahabîye isnat edip etmemesiyle alakalıdır. Çünkü ilkinde Urve olayı doğrudan Aîşe’ye isnat etmemekte, ikincisinde ise açıkça isnat etmektedir. Bu ayırım, “an” ve “enne” lafızları arasındaki teknik farktan ziyade, rivayetin bağlamına ve râviler arasındaki ilişki biçimine işaret etmektedir.³⁷

Bu bilgiler neticesinde İrâkî, genel bir değerlendirme yaparak râvinin bir olayı bizzat işitip aktarması durumunda özellikle bu olay Hz. Peygamber ile sahabîlerden biri arasında geçmiş ve rivayet eden bu olaya şahit olmuşsa, lafız ne olursa olsun rivayetin muttasıl kabul edileceğini söylemiştir. Ona göre sahabînin olaya şahit olduğuna dair kesin bilgi bulunmasa dahi, aksi sabit olmadıkça rivayet makbul addedilir. Ancak olayın yaşandığı zamana şahit olmadığı kesin olarak biliniyorsa, bu tür rivayetler mürsel ya da münkâtı’ kabul edilir. İrâkî yaptığı bu açıklamalarla iki lafız arasında fark olduğunu söyledikleri iddia edilen alimlerin kasıtlarını anlaşıldan farklı olduğunu söylemiş ve son tahlilde ittisâl için semâ, likâ ve muâsarât şartlarının bulunması gerektiğini söylemiştir.³⁸

Ancak İbnü’s-Salâh, İrâkî’nin ara bulucu tavrından bağımsız olarak, “an” ve “enne” lafızlarına dayanarak rivayetin sıhhatini takdir etmeye çalışan muhaddisleri eleştirmiş ve bu tür değerlendirmeleri isabetsiz ve mesnedsiz bulmuştur. Ona göre, bir rivayetin muttasıl sayılıp sayılmayacağı yalnızca lafızların zahirine bakılarak değil, râviler arasında likâ ve muâsarât şartlarının gerçekleşip gerçekleşmediğine göre tayin edilmelidir. Bu bağlamda, Hatîb el-Bağdâdî’nin “عن عمر” şeklindeki bir isnadın ittisâle, “أنَّ عمر” şeklindeki bir isnadın ise inkıtâyâ delalet ettiği yönündeki değerlendirmesini de eleştiren İbnü’s-Salâh, her iki rivayetin de başka bir sahâbî olan İbn Ömer’e ait olduğunu ve bu nedenle zaten birbirinden bağımsız ve muttasıl rivayetler olduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla ona göre, lafız ne olursa olsun ister “an” ister “enne”, bu tür rivayetler hem zahiren hem de hakikatte muttasıl kabul edilmelidir.³⁹

İbn Abdülberr, konuyu önce farklı ve aykırı görüşleri aktarmak suretiyle ele almış, ardından bu yaklaşımları eleştirel bir bakışla değerlendirmiştir. Bu çerçevede, Berdîcî’nin “enne” lafzıyla gelen rivayetlerin ancak başka tariklerden semâ yoluyla sabit olması hâlinde muttasıl kabul edilebileceği, aksi takdirde münkâtı’ sayılmaları gerektiği yönündeki katı tutumunu nakletmiş ve bu görüşü lafız merkezli,

³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi’r-Rivâye*, 407.

³⁶ Ebû’l-Fazl Zeynüddin Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân el-İrâkî, *et-Takyîd ve’l-Îzâh limâ Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti’bni’s-Salâh*, thk. Üsâme b. Abdullah Hayyâd (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1983), 422.

³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi’r-Rivâye*, 407; el-İrâkî, *et-Takyîd ve’l-Îzâh limâ Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti’bni’s-Salâh*, 423.

³⁸ el-İrâkî, *et-Takyîd ve’l-Îzâh limâ Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti’bni’s-Salâh*, 424.

³⁹ İbnü’s-Salâh, *Ullûmü’l-hadîs* 64.

yüzeysel ve ilmî temelden yoksun bir yaklaşım olarak nitelendirmiştir. İbn Abdülberr bu görüşü, rivayet ilminin temel ilkeleriyle bağdaşmadığı gerekçesiyle reddetmiştir.

İbn Abdülberr'in bu konudaki yaklaşımı, yalnızca lafızlara dayanmak yerine râvilerin durumu, aralarındaki ilişki biçimi ve rivayetin tarihsel bağlamı gibi unsurları esas alan daha kapsamlı bir değerlendirmeye dayanmaktadır. Ona göre, "enne" lafzıyla gelen bir rivayet, eğer râviler arasında likâ, semâ veya sohbet gibi bağlantılar sahih biçimde kurulabiliyorsa, muttasıl kabul edilmelidir. Bu bağlamda lafzın şekli değil, rivayetin arka planındaki ilmî ve fiilî irtibat belirleyici olmalıdır. Nitekim İbn Abdülberr, hoca-talebe ilişkisinin varlığı, sohbet veya doğrudan semâ gibi etkenlerin sağlandığı durumlarda lafzın ikinci planda olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık, râviler arasında sahih bir müşahade veya semâ bağı bulunmadığında ya da ittisâl durumu müphem kaldığında, "enne" lafzıyla nakledilen rivayetlerin isnadına güvenilemeyeceğini eklemiştir. Böylece İbn Abdülberr, lafızla yetinmeyen, hem dilsel göstergelere hem de râviler arasındaki likâ, sohbet ve muasarât gibi fiilî münasebetlere dayanan metodolojik bir değerlendirme ortaya koymuştur.⁴⁰

Sonuç olarak, "an" ve "enne" lafızlarının ittisâl ilişkisi, muhaddislerin rivayet zincirlerini değerlendirirken lafzın yanında râvinin durumu, olaya şahitlik edip etmediği, hadis metodolojisine ne derece vakıf olduğu gibi unsurların birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

3.2. Muan'an Hadislerde Rivayetler Lafızlarının İttisalle İlişkisi ve İbn Abdülberr'in Yaklaşımı

İbn Abdülberr'in yaklaşımına göre lafızlar (سمعت، قال، أن، عن vb.) kendi başlarına muttasıl veya munkatî sayılmak için yeterli ölçüt değildir. Esas olan, râvinin hocasıyla fiilen görüşmesi, ondan hadis işitmesi veya bu duruma şahitlik etmesidir. Zira hadis âlimleri arasında "Resûlullah şöyle buyurdu" (قال رسول الله)، "Resûlullah'tan rivayet edildiğine göre..." (أنه قال)، "Resûlullah'ı işittim" (سمعت رسول الله) gibi ifadelerin hepsinin eğer isnad sahihse ve sahâbîye kadar muttasıl olarak ulaşıyorsa eşit hükümde olduğu yönünde icmâ vardır.⁴¹ Bu icmâ Ebû Bekr es-Sarâfî (ö. 330/941) şöyle kaydetmiştir: "Bir râviden hadis rivayet ettiği bilinen her bir kimsenin rivayetinde aksi ortaya çıkmadıkça semâ mevcut sayılır." Bu icmâyâ göre lafzî farklılıklar değil, isnadın durumu önem arz eder.⁴²

Bununla birlikte İbn Abdülberr, rivayet lafızlarının dikkate alınması gereken durumların olduğunu da haber vermektedir. Özellikle ittisâlinde şüphe bulunan rivayetlerde kullanılan lafızların doğru tespit edilmesini zorunlu görmüş ve herhangi bir şekilde bu lafzın değiştirilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu noktada Salih b. Ahmed b. Hanbel'den naklettiği bir alıntı oldukça dikkat çekicidir. Rivayete göre Şu'be, "Bir adam bana Süfyân'dan, o da Mansûr'dan, o da İbrahim'den rivayet etti" demiştir. Şu'be daha sonra "an" lafzıyla aktarılan bu rivayet için "Dünya ve içindekiler benim olsa bile bu rivayeti "kâle Mansûr" şeklinde nakletmek beni sevindirmez." diyerek lafzın doğru kullanımının önemini vurgulamıştır.⁴³

Bir râvi, hocasıyla görüşerek ondan doğrudan bazı hadisleri işitmiş, buna karşın diğer bazı rivayetleri işitmemiş olabilir. Böyle bir durumda râvi, güvenilir bir arkadaşından hocasına ait olup kendisinin bizzat işitmediği hadisleri naklettiğinde, bu rivayetleri doğrudan hocasına isnad ederken aradaki vasıtayı zikretmeksizin "an" lafzı ile rivayet etmesi câiz görülmüştür. Ancak İbn Abdülberr, hadis usûlü ulemasının

⁴⁰ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 26. İbn Abdülberr'in bu yaklaşımı kendisinden sonra bazı hadis âlimleri için de referans olmuştur. Bkz: İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs = Mukaddimetü İbni's-Salâh*, 61; Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîss bi-Serh Elfiyyeti'l-Hadîs li'l-'Irâkî*, thk. 'Alî Hüseyn 'Alî (Mısır: Mektebetu's-Sunne, 1424/2003), 1/287; Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-Fikr fi Mastalahât Ehli'l-Eser*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Lübnan; Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.), 675.

⁴¹ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/26.

⁴² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 65.

⁴³ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/29.

ittifakla, semâ gerçekleşmeden “ahberanî”, “haddesenî” veya “semi’tü” gibi semâ anlamına gelen lafızların kullanılmasına cevaz vermediğini söylemektedir. İbn Abdülberr’e göre, bu tür rivayetlerde semânın gerçekleşmediğini göstermek amacıyla özellikle “an” lafzının kullanılması zorunludur. O, bu çerçevede, Mâlik ile Nâfi ve Şu’be ile A’mes arasındaki rivayet ilişkisini örnek vermiştir. Söz konusu râviler birbirlerinden hadis işittiklerinde “semi’tü” veya “ahberanî” gibi lafızları kullanabilirler; ancak eğer güvenilir bir râvi vasıtasıyla rivayette bulunmuşlarsa, bu durumda doğrudan semâ gerçekleşmediği için “an” lafzı kullanılmalıdır. İbn Abdülberr, bu uygulamayı, râvilerin birbirleriyle görüşüp ilim alışverişinde bulundukları durumlarda tedlîsin en hafif şekli olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, râvinin hiç görüşmediği bir şahıstan rivayette bulunması ve aradaki vasıtayı gizlemesi durumunda, bu davranışı ağır bir kusur ve hadis rivayetinde ciddi bir tahrif olarak nitelendirmektedir. Nitekim Yezîd b. Hârûn’un (ö. 206/821), hadiste tedlîs hakkında sorulduğunda bunu hoş karşılamayıp “Bu, kişinin kendisini süsleyerek olduğundan farklı göstermesidir” şeklinde yaptığı değerlendirme, daha sonraki dönemde yaşayan İbn Abdülberr’in genel tavrıyla da paralellik arz etmektedir.⁴⁴

Sonuç olarak İbn Abdülberr, muan’an rivayetleri değerlendirme hususunda hem rivayet zincirinin görünüşüne hem de arka plandaki râvi-hoca ilişkisine dikkat eden bir yaklaşım sergilemiştir. Onun yaklaşımı, lafızların zahirinden daha çok semâ, likâ ve müşahede gibi hadis usûlünün asli kavramları çerçevesinde şekillenmiştir.

4. Tedlîs ve İttisâl Münasebeti Üzerine

Hadis usûlünün temel kavramlarından biri olan “tedlîs”, rivayet zincirindeki şeffaflık ve güvenlik açısından özel bir ehemmiyet taşımaktadır. Tedlîs, kelime olarak “Bir şeyin ayıbını örtmek, kusurunu gizlemek” anlamına gelen “dellese” fiilinden türetilmiştir.⁴⁵ Hadis ilminde ise râvinin rivayet zincirinde hakikatte mevcut olan bir durumu gizlemesi veya olduğundan farklı göstermesi şeklinde tanımlanır. Bu gizleme, çoğunlukla râvinin bir hadisi bizzat işitmediği bir kişiden işitmiş gibi aktarması veya arada güvenilir olmayan bir şahıs bulunmasına rağmen bunu belirtmemesi suretiyle gerçekleşir.⁴⁶ Tedlîs genel olarak isnadda kusurun gizlenmesi ve bir çeşit sahtecilik için başvurulan bir yöntem olduğu için İslâm alimleri isnadında tedlîs bulunan rivayetlerin terkedilmesi gerektiği yönünde bir irade sergilemişlerdir. İmam-ı Şafiî’ye nispet edilen “Tedlis, yalanın kardeşidir.”⁴⁷ sözü bu tavrı yansıtmaları bakımından önemlidir.

İbn Abdülberr’in ifadesiyle, tedlîs, bir râvinin, görüştüğü ve hadis aldığı bir hocadan işitmediği bir hadisi, ondan işitmiş gibi nakletmesidir. Bu durum, rivayet zincirinin sağlıklı bir şekilde intikalini tehdit ettiği için hadis âlimlerinin büyük bir kısmı tarafından ciddiyetle ele alınmıştır. Tedlîsin gerçekleştiği durumlarda, râvi, hadisi bizzat hocasından değil, genellikle aradaki başka bir râvi vasıtasıyla almıştır. Ancak nakil esnasında bu vasıtayı zikretmeyerek doğrudan hocasından rivayet etmiş gibi göstermiştir. Şayet arada bulunan râvi güvenilir biri olsaydı, bu gizlemeye ihtiyaç duyulmazdı. Demek ki çoğunlukla aradaki şahsın zayıf, meçhul veya rivayetinin makbul görülmemesi gibi sebeplerle böyle bir tasarrufa gidilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, tedlîs, basit bir isnad hatası değil rivayetin güvenilirliğine alenen zarar veren bir usûl problemi olarak karşımıza çıkar. İbn Abdülberr bu sebepten ötürü, cumhur ulemanın, bu tür rivayetlerde tedlîsin vukuunu kabul ettiğini ve bunun caiz olmadığına ittifak ettiğini söylemiştir.⁴⁸

Ancak, râvinin hadis aldığı şahısla aralarında likâ ve muasara olmaması ve buna rağmen doğrudan rivayette bulunması meselesi tartışmalıdır. Rivayet geleneğinde Mâlik b. Enes’in Said b. el-Müseyyeb’ten (ö. 94/713), Süfyân es-Sevrî’nin ise İbrâhim en-Nehaî’den (ö. 96/714) yaptığı rivayetler bu mesele için örnek gösterilebilir. Her iki râvi de naklettikleri şahısla yüz yüze görüşmemiş olmalarına rağmen onlardan rivayette bulunmuşlardır. Bu tür durumlarda bazı hadis otoriteleri, yapılan tasarrufu “tedlîs” olarak

⁴⁴ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/27.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisân’l-Arab*, 6/86.

⁴⁶ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, 73.

⁴⁷ Sehâvî, *Fethu’l-Muğîs*, 1/234.

⁴⁸ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/15.

adlandırmış, bazıları ise bunu "irsâl" olarak görmüştür.⁴⁹ Dolayısıyla, bu ikinci görüş sahiplerine göre, doğrudan temasın bulunmadığı rivayetler bir tedlîs değil, bir irsâl örneğidir. İbn Abdülberr, meseleye hadis ilminin tarihi akışı çerçevesince yaklaşarak bir râvinin doğrudan görüşmediği bir kişiden rivayette bulunmasının da tedlîs sayılması durumunda, geçmişten günümüze hiçbir âlimin bu davranıştan tamamen salim kalamayacağını söylemiştir. Bu noktada, Şu'be b. Haccâc ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813) gibi müteşeddîd râvileri istisna sayan İbn Abdülberr, Şu'be'nin "Tedlîs yapmaktansa zina etmem bana daha hafif gelir."⁵⁰ veya "Gökten yere düşmem, bir hadisi işitmediğim hâlde 'falanca şöyle dedi' dememden daha sevimlidir." şeklindeki ifadelerini ilgili hassasiyetlerini ispatlamak mahiyetinde zikretmiştir. İbn Abdülberr, tedlîsle arasına koyduğu mesafe bakımından Şu'be'yi gerek sözlü gerekse fiilî olarak bu prensibe bağlı bulmuş, hadis rivayetinde son derece titiz davrandığını itiraf etmiştir. Nitekim Şu'be çağdaşlarından farklı olarak rivayet ettiği her bir hadis için doğrudan semâ şartını aramış ve işitmediği bir hadisi dolaylı lafızlarla aktarmamıştır.⁵¹

Hadis geleneğinde aralarında likâ ve semâ bulunmayan râvilerin birbirlerinden rivayetlerinin hükmüyle ilgili başka yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin bir grup, bu tür rivayetlerin zayıf sayılacağını belirtmiş, bir grup ise râvi güvenilir olduğu sürece ve araya zayıf bir râvi katılmadığı bilindiği müddetçe kabul edilebileceğini ifade etmiştir.⁵² İbn Abdülberr, Said b. el-Müseyyeb'in sahâbeden rivayetlerinde yüz yüze görüşmenin bulunmadığı bilinmesine rağmen, onun rivayetlerini kabul edilen bu türe örnek olarak zikretmiş ve önceden beri kimsenin onu bu durumdan ötürü tedlîs yapmakla itham etmediğini belirtmiştir. Ona göre burada asıl dikkat edilmesi gereken nokta, râvinin ve hadis aldığı hocasının güvenilirliğidir. Bu bağlamda hadis usûlünde bir prensip olarak, râvilerin adaleti ve zaptı esas alınmıştır. Eğer bir râvi güvenilirliğiyle meşhur olmuş ve rivayet ettiği kişiler de umumiyetle güvenilir addedilmişse, doğrudan görüşmemiş olması rivayeti reddetmek için yeterli bir sebep sayılmamıştır.⁵³

Tedlîsin tespitinde râvilerin rivayet sırasında kullandıkları lafızlar büyük önem taşımaktadır. Zira bir râvinin hadisi hocasından doğrudan mı, yoksa dolaylı bir yoldan mı aldığı, çoğu zaman bu lafızlar üzerinden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, hadis usûlî literatüründe "haddesenî" ve "semi'tü" gibi lafızlar semâya delalet eden ifadeler olarak kabul edilirken "an" gibi lafızlar, özellikle tedlîs şüphesinin bulunduğu râvilerde ihtiyatla karşılanmıştır.

Bu konuda İmam Şâfiî'nin yaklaşımı oldukça katıdır. Ona göre, tedlîs yaptığı bilinen bir râvinin rivayeti, açıkça "haddesenî" veya "semi'tü" gibi lafızlar kullanılmadıkça kabul edilmez.⁵⁴ Böyle bir durumda rivayet, semâ ile sabit olmadığından delil olarak değerlendirilemez. Benzer bir hassasiyet, râvilerin rivayet tarzına yönelik diğer eleştirilerde de görülmektedir. Nitekim Hammâd b. Zeyd'e (ö. 179/795) atfedilen bir değerlendirmede, kendisinin "Kâle Eyyûb kezâ ve kezâ" diyerek rivayeti Eyyûb es-Sahtiyânî'den (ö. 131/749) işittiği intibâhı vermekten hoşlanmadığı bildirilmiştir.⁵⁵

Tedlîs yapan râvilere dair örnekler arasında İshâk b. Râşid de yer almaktadır. Beytü'l-Makdis'te bulduğu bir kitaptan "Ahberenâ'z-Zuhrî" ifadesiyle yaptığı nakil, semâya dayanmadan bu lafzı kullandığı gerekçesiyle tenkit edilmiştir. Bu durum, onun müdellis olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.⁵⁶ Zira

⁴⁹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nuḥbetu'l-Fiker fî Muṣṭalaḥi Ehli'l-Eser*, thk. Abdulmuhsin b. Muhammed el-Kâsım (b.y.: y.y., 1418/1997); İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 56.

⁵⁰ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tedribu'r-Râvi fî Şerhi Takribu'n-Nevâvi*, thk. Ebû Kuteybe Nâzar Muhammed el-Fâryâbî (b.y.: Dâru Taybe, ts.), 1/262.

⁵¹ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/15-16.

⁵² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 75.

⁵³ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/16-18.

⁵⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, 380.

⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, 690.

⁵⁶ Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yaḥsubî Kâdî İyâz, *el-İlmâ'ilâ Marifeti Uşûli'r-Rivâye ve Takyîdi's-Semâ*; thk. es-Seyyid Ahmed Şakr (Kahire: y.y., 1379/1970), 119.

semâ olmadan “ahberenâ” gibi bir lafzın kullanılması, rivayet zincirinde zımnî bir kopukluk anlamına gelmekte ve rivayetin sıhhatini tartışmalı hâle getirmektedir.

İbn Abdülberr ise bu konuda dengeleyici bir tavır ortaya koymaktadır. Ona göre, güvenilirliği bilinen ve hocasıyla görüşüp ondan hadis aldığı sabit olan bir râvinin, bu hocadan duyduğu bir hadisi “an” lafzıyla nakletmesi her zaman reddedilmemiş, aksine çoğu zaman tolere edilmiştir. Ancak güvenilir olmayan yahut meçhul râvilerden yapılan bu tür rivayetler, hadis ilmi açısından kabul görmemiştir. İbn Abdülberr’e göre özellikle zayıf râvilerin rivayet zincirine tedlîs yoluyla gizlice eklenmesi, hadis metninin sıhhatini tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda İbn Abdülberr, Ali b. el-Medîni’ye nispet edilen bir sözü aktararak konunun önemine dikkat çekmiştir. Rivayete göre, Ali b. el-Medîni’ye “Tedlîs yapan biri haddesenâ dememişse onun rivayetiyle ihticac olunur mu?” diye sorulmuş; o da “Eğer bu kişi genelde tedlîs yapıyorsa haddesenâ demedikçe onun rivayetiyle delil getirilmez.” şeklinde cevap vermiştir.⁵⁷

İbn Abdülberr’in verdiği örneklerden biri de Şu’be b. Haccâc’ın, hocası Katâde b. Diâme’nin (ö. 117/735) rivayet tarzına dair gözlemidir. Buna göre Katâde, semâ yolu ile aldığı hadislerde “Haddesenâ Enes” gibi işitmeye delalet eden ifadeler kullanmakta, işitmediği rivayetleri ise “Kâle Enes” benzeri ifadelerle aktarmaktadır.⁵⁸

Bu hususta, Şâfiî ve erken dönem bazı hadis imamlarının, tedlîsin tespitinde doğru lafzın kullanılmasını olmazsa olmaz gören yaklaşımlarına karşın İbn Abdülberr, rivayet zincirinin güvenilirliği bağlamında râvilerin hâlini, semâ imkânını ve rivayet bağlamını dikkate alan daha esnek bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yaklaşım, özellikle tedlîs yaptığı bilinen râvilerin değerlendirilmesinde daha belirginleşmiştir. Mesela A’mes’in (ö. 148/765) rivayetlerinde tedlîs sıkça görülmektedir. İbn Abdülberr, A’mes’in tüm rivayetlerinin toptan merdud olmadığını bilakis ondan gelen rivayetleri, arada zikredilen râvilerin kimlikleri ve güvenilirlikleri üzerinden değerlendirmesi gerektiğini söylemiştir. Bu çerçevede A’mes’in zayıf râvilerden yaptığı rivayetler sıkâ râvilerden yaptığı rivayetlerin aksine kabul edilmemiştir. Buna karşılık, Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) gibi râvilerin tedlîsleri, genellikle güvenilir râvilerden yapıldığı ve semâ ilişkisi bilindiği için muteber kabul edilmiştir.⁵⁹

Sonuç olarak, tedlîs meselesi, hadis ilminde ittisâlin imkanının tartışıldığı en çetrefilli konularından biridir. İbn Abdülberr, müdelles rivayetin ifade ettiği değeri hem rivayet lafızları hem de râvilerin güvenilirliğini merkeze alan bir yaklaşımla tespit etmeye çalışmıştır. Ona göre, her tedlîs örneği aynı şekilde değerlendirilmemeli, bağlam ve râvinin hâli mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

5. Mürsel Hadislerin İttisâle Etkisi ve İbn Abdülberr’in Yaklaşımı

Hadis usûlü literatüründe önemli ve tartışmalı meselelerden biri, mürsel hadislerin epistemolojik değeri ile seneddeki ittisâl şartına etkisidir.⁶⁰ Mürsel teriminin ilk defa ne zaman kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, konuyu sistematik biçimde ele alan ilk isim olarak İmam Şâfiî öne çıkar.⁶¹ Meşhur görüşe göre mürsel hadis, tâbiînin –ister büyük ister küçük olsun– sahâbeyi atlayarak Hz. Peygamber’den rivayette bulunmasıdır.⁶² Ancak bu tanımın sınırları, erken dönem râvilerin rivayet uygulamalarına bakıldığında netlik kazanmaz. Bu belirsizlik, kavramın mahiyeti hakkında hadisçiler arasında bir ittifakın olmadığını göstermektedir.

Özellikle Zührî (ö. 124/742), Ebû Hâzım (ö. 184/800) ve Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ö. 144/761) gibi tâbiîlerin “Hz. Peygamber şöyle buyurdu.” şeklindeki rivayetleri etrafında gelişen tartışmalar, mürselin tanımı

⁵⁷ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/28.

⁵⁸ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/35.

⁵⁹ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/30. İbn Abdülberr’in tedlîsle ilgili görüşlerine Süyûtî ve Sehâvî gibi alimler atıfta bulunmuşlardır. Bkz: Süyûtî, *Tedribu’r-Râvî fi Şerhi Takribu’n-Nevâvî*, 1/256, 263; Şemsuddîn es-Sehâvî, *Fethu’l-Muğîss bi-Şerh Elfiyyeti’l-Hadis li’l-İrâkî*, 1/224.

⁶⁰ Bkz: Rahîle Kızılkaya Yılmaz, “Muvatta’ ve Sahîh-i Buhârî Çerçevesinde İrsâl-İttisâl Meselesi”, 614-629.

⁶¹ Şâfiî, *er-Risâle*, 471. Mürsel ıstılahının ilk defa kullanımıyla ilgili tartışmalar için bkz: Yavuz Köktaş - Fatih Gümüş, “Mürsel Hadis Kavramının Gelişiminde İbnü’s-Salâh’ın Rolü = The Role of Ibn al-Salâh in Mursal Hadith Concept Development”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2019), 245.

⁶² İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadis*, 51. Bkz: Selahaddin Polat, “Mürsel”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/ 52.

kadar değeri konusunda da görüş ayrılıklarını beraberinde getirmiştir. Bazı muhaddisler, mürsel hadis terimini sadece büyük tâbiîlerin rivayetlerine özgü sayarken, bazıları ise küçük tâbiîlerin bu tür rivayetlerini de kapsam içine almıştır. Bununla birlikte, tâbiînin yaşça küçük olup sahâbe ile yeterince görüşmemiş olması, onun "Resûlullah şöyle buyurdu." şeklindeki rivayetin münkâtı' kabul edilmesine neden olmuştur.⁶³

Bu genel çerçevede, mürsel rivayetlerin ortaya çıkışına dair farklı gerekçeler de ileri sürülmüştür: Hadisi rivayet eden kişinin isnada önem vermemesi, adını gizlemek istemesi, siyasi baskılar nedeniyle râviyi açıklamaması, hadisin meşhur veya çok senedli olması gibi sebepler, isnadda irsâle başvurmayaya zemin hazırlamıştır.⁶⁴ Ayrıca, isnad sisteminin henüz oturmadığı erken dönemde, sened zikretme alışkanlığının yerleşmemiş olması da mürsel rivayetlerin yaygınlaşmasına yol açmıştır.⁶⁵

Hadis usûlü eserlerinde konuyla ilgili önemli referans isimlerden biri İbn Abdülber'dir. Ona göre mürsel hadis, yalnızca büyük tâbiîlerin Resûlullah'tan doğrudan yaptıkları rivayetlerdir. Bu yönüyle, müellif, mürsel kavramını sadece belirli bir râvi grubuna tahsis etmiş ve kapsamı daraltmıştır. Ubeydullah b. Adî b. el-Hiyâr, Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf, Abdullah b. Âmir b. Rebi'a gibi isimlerden gelen ve "Resûlullah şöyle buyurdu." şeklinde olan rivayetleri de bu kapsama dâhil edilmiştir. Aynı şekilde Said b. el-Müseyyeb, Sâlim b. Abdullah, el-Kasım b. Muhammed, Mesrûk b. el-Ecda' gibi râvilerin rivayetleri de mürsel kabul edilir.⁶⁶

İbn Abdülberr, mürsel hadisin değerini belirlerken, rivayeti aktaran râvinin güvenilirliğini esas alır. Eğer râvi sadece sikâ kimselerden hadis alıyor ve kendisi de güvenilir biri ise, bu durumda mürsel rivayet kabul edilebilir. Buna karşılık, zayıf râvilerden de hadis alan veya rivayet konusunda titiz olmayan kimselerin mürsel rivayetleri ancak kimin vasıtasıyla aldığını belirtmeleri hâlinde muteber olabilir. Özellikle tedlîs ile itham edilen râvilerin mürsel rivayetleri, "haddesenâ" veya "semî'tü" gibi doğrudan ışıtmeye işaret eden lafızlar içermedikçe hüccet kabul edilmez.⁶⁷ İbn Abdülberr, bu düşüncesini destekleyen bazı somut örneklerle de yer vermiştir. Ona göre, Saîd b. Müseyyeb, İbrâhîm en-Nehaî ve Muhammed b. Sîrîn gibi râvilerin mürsel rivayetleri sahih kabul edilir. Zira bu isimler sadece güvenilir kimselerden rivayet etmiş ve rivayetlerinde son derece titiz davranmışlardır. Buna mukabil, Atâ, Hasan el-Basrî, Ebû Kılâbe ve Ebû'l-Âliye gibi râvilerin mürselleriyle hüccet getirilemez. Çünkü bu kişiler ayırt etmeksizin birçok kimseden hadis rivayet etmişlerdir.⁶⁸

İbn Abdülberr'in sahih mürsel örnekleri arasında Mâlik b. Enes'in bir nakli de yer alır. Mâlik şöyle anlatır: "Biz Zührî ve Muhammed b. Münkedir ile otururduk. Zührî bazen 'İbn Ömer şöyle dedi' derdi. Sonra tekrar oturduğumuzda ona bu sözü kimden duyduğunu sorardık. O da Oğlu Sâlim'den derdi." Bu örnek, mürsel rivayetlerde râvilerin sorulduğunda isnadı açıklamalarının önemine işaret eder. Habib b. Şehîd'in, Muhammed b. Sîrîn vasıtasıyla Hasan'a akîka hadisini kimden duyduğunu sorması ve Hasan'ın "Semura'dan" cevabını vermesi de aynı noktayı destekler. İbn Abdülberr, bu gibi örnekleri zikrederek güvenilir râvilerin mürsellerinin muteber olduğunu vurgulamıştır.⁶⁹

Bununla birlikte, İbn Abdülberr, bazı durumlarda mürsel hadislerin müsned hadislerden daha güvenilir olabileceğini savunmuştur. Özellikle Mâlik'in mürsellerinin, başkalarının müsned rivayetlerinden daha güvenilir olduğu ifade edilir. İbn Abdülberr, Mâlik'in mürselleri hakkında şu sözlere yer vermiştir: "İsnad ilminde bazı yollar vardır ki, bunlar sadece dikkatlice izleyenlerin ulaşabileceği yollardır ve çoğu zaman

⁶³ Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takribu'n-Nevâvî*, 1/ 219. Mürsel hadisin bilgi değeri konusunda daha fazlası için bkz: Gümüş, *Hadis Usulünün Gelişimi: İbnü's-Salâh'ın Mukaddimesi Özelinde*, 81-87.

⁶⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1326/1908), 2/ 266-267.

⁶⁵ Selahaddin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değerleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1981), 49-51.

⁶⁶ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/20.

⁶⁷ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/17.

⁶⁸ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/30.

⁶⁹ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/37.

uzun süreler alır. Kim Mâlik'in rivayet ettiği hadislerle yönelirse o, araştırma ve inceleme zahmetinden kurtulmuş olur, çünkü Malik, sadece güvenilir ve delil getirecek olanlardan rivayet yapmıştır. Ayrıca, Malik'in mürsellerinin doğru ve güvenilir olup olmadığını da bu kitapta göreceksiniz.”⁷⁰

Bir örnekte, Süleyman el-A'meş'in İbrahim en-Nehaî'den hadis rivayeti sırasında sened sorması ve İbrahim'in, "Eğer Abdullah'tan (İbn Mesûd) rivayet ettiğimi söylersem, bu, birden fazla kişiden aldığımı gösterir" demesi dikkat çekicidir. Bu rivayet, İbrahim en-Nehaî gibi râvilerin bazen müsned olarak naklettikleri hadislerden daha sağlam mürseller rivayet edebildiklerini gösterir. Aynı şekilde Urve b. Zübeyr'in yaklaşımı da İbn Abdülberr'in görüşünü destekler. Urve, güvenilirliği şüpheli olan bir râvi zincirinden gelen hadisleri rivayet etmekten çekindiğini ve bu yüzden bazı hadisleri nakletmediğini ifade eder. Müellif bu tutumun, verâ ve takvâ anlayışının hadis rivayetindeki yansıması olarak nitelendirmiştir.⁷¹

İbn Abdülberr, ayrıca Urve b. Zübeyr'in yaklaşımını Hz. Peygamber'in "Kim benden olmadığı halde bana ait olduğunu bildiği bir hadisi rivayet ederse, iki yalancıdan biridir." hadisine dayandırabileceğini belirtir. Ona göre, güvenilir olsun olmasın herkesten hadis rivayet eden kimse, yalan haber nakletme tehlikesinden kurtulamaz. Bu nedenle, hadis râvilerinin güvenilirlik, ilim ve rivayet hassasiyeti gibi nitelikleri, mürsel hadislerin değerlendirilmesinde belirleyici kriterler arasında yer almalıdır.⁷² İmam Şâfiî'nin "Sadece güvenilir ve hadisi bilen kimselerden rivayet edilmelidir." sözü de bu doğrultuda ele alınmalıdır. Öyle ki bu söz, sadece bazı tâbiîlerin değil, hadis ehlinin genelinin benimsediği bir ilkedir. Dolayısıyla mürsel hadislerin değerini tayin eden en temel unsur, râvinin ilmi ehliyeti, rivayet disiplini ve güvenilirliğidir.⁷³

Anlaşılan o ki, İbn Abdülberr'in mürsel hadis anlayışını, senedin keyfiyetinin yanı sıra, râvilerin nitelikleri de etkilemiştir. Büyük tâbiîlerin güvenilirliğine dayanan mürselleri kabul ederken, zayıf râvilerin, kimden aldığını açıklamadıkları rivayetlerini görmezden gelmiştir.

6. Sonuç

Bu çalışma, hadis usûlünün en temel ölçütlerinden biri olan ittisâl şartının tarihsel gelişimini ve Endülüs hadis geleneği bağlamında İbn Abdülberr'in yaklaşımını incelemiştir.

Çalışmanın ortaya koyduğu tespitler birkaç noktada öne çıkmaktadır. Öncelikle ittisâl şartının hadis usûlünde sabit ve değişmez bir kural olarak değil, tedricî bir süreç içinde kurumsallaştığı görülmüştür. Bu süreçte İmam Şâfiî'nin katkıları belirleyici olmuş ve sonraki dönem standartlarının temelini oluşturmuştur. İbn Abdülberr ise ittisâli şekli bir zincir bütünlüğü olarak görmemiş aynı zamanda râviler arasındaki fiilî temas ve güven ilişkileri üzerinden değerlendirmiştir. Muan'an rivayetlerde lafız farklılıklarını tek başına yeterli görmeyip semâ, likâ ve muâsarât şartlarını esas almış, mürsel rivayetlerde ise özellikle büyük tâbiîlerin rivayetlerini güvenilir kabul etmiş, hatta bazı durumlarda mürsel rivayetlerin, müsnedlerden daha güvenilir olabileceğini ileri sürmüştür. Tedlîsi rivayet güvenliğini zedeleyen ciddi bir problem olarak değerlendirmekle birlikte, güvenilir râvilerin tedlîsli rivayetlerine sınırlı ölçüde müsamaha göstermesi dikkat çekici bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Bütün bu değerlendirmeler, İbn Abdülberr'in ittisâli rivayet zincirinin bütünlüğünden ziyade râvilerin aralarındaki ilişki biçimlerinde aradığını göstermektedir. Son olarak, İbn Abdülberr'in görüşleri kendi dönemiyle sınırlı kalmamış, klasik hadis usûlü yazımını etkileyen sonraki müellifler üzerinde de derin izler bırakmıştır. İbnü's-Salâh, Sehâvî, Süyûtî ve Ali el-Kârî gibi pek çok âlimin eserlerinde onun görüşlerine atıfta bulunmaları, onu yalnızca bir Endülüs muhaddisi değil, bütün İslam coğrafyasında kabul gören bir hadis otoritesi hâline getirmiştir. Bu durum aynı zamanda Malikî bir alim olarak tanınmasına rağmen Hanefî ve Şafiî ilim çevrelerince hüsnü kabul ile karşılandığı anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte, İbn Abdülberr'in görüşlerinde yer yer belirsizlikler göze çarpmaktadır. Özellikle güvenilir râvilerin tedlîsli rivayetlerine belli ölçüde müsamaha göstermesi, sonraki nesillerde farklı

⁷⁰ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/60.

⁷¹ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/38.

⁷² İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/40.

⁷³ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 1/39. İbn Abdülberr'in mürsel hadislerle ilgili görüşlerine kendisinden sonraki bazı usul eserlerinde temas edilmiştir. Bkz: İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs = Mukaddimetü İbni's-Salâh*, 58; Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takribü'n-Nevâvî*, 1/223; Şemsuddîn es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîss bi-Şerh Elfiyyeti'l-Hadîs li'l-'Irâkî*, 1/170, 176.

yorumlara zemin hazırlayabilecek bir esneklik taşımaktadır. Ayrıca mürsel rivayetlerin değerinin râvilerin kimliğine göre farklılık arzemesi, genel geçer bir usûl ortaya konmadığını göstermektedir.

Çalışma sonrasında, onun yaklaşımının yalnızca Endülüs bağlamında değil, aynı dönemde Doğu İslam dünyasında yaşayan muhaddislerle de karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilmektedir. Bu tür bir inceleme, bölgesel benzerliklerin ve farklılıkların daha açık biçimde ortaya konmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca onun muan'an, mürsel ve müdelles rivayetlere dair görüşlerinin, fıkıh usulü ve diğer ilimlerle ilişkisi çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi, bu görüşlerin İslam düşünce geleneğine yansımalarının anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, İbn Abdülberr'in hem bölgesel hem de evrensel düzeydeki katkılarını ortaya koyarak hadis literatürüne önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışma ekseriyetle teorik düzeyde kalan ittisâl kavramının pratik yansımalarını çeşitli tartışmalı rivayet türleri üzerinden somut bir şekle dökmektedir. Aynı zamanda İttisâl, tedlîs ve mürsel hadislerle ilgili görüşlerini sistematik biçimde ele alması sayesinde dağınık bilgileri bir araya getirmekte ve konuya bütünlük kazandırmaktadır. Ayrıca çalışma, İbn Abdülberr'in yaklaşımını İmam Şâfiî ve diğer muhaddislerle karşılaştırma imkânı sunarak farklı bakış açılarını değerlendirme fırsatı vermektedir. Bunun yanında, ittisâl şartının kurumsallaşma sürecine özelde İbn Abdülberr'in genelde ise Endülüs birikiminin katkısını ön plana çıkararak hadis usulü tarihindeki yerini daha belirgin hale getirmektedir.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynaklar

Abdullah Ünal. "İbn Abdülber en-Nemerî (Ö. 463/107) (Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri)". *Endülüs Uleması*. Editör. Gülşen İstek - Emrah İstek. 49-78. 2021.

Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Şerhu Nuhbeti'l-Fikr fî Mastalahâtî Ehli'l-Eser*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. Lübnan; Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.

Apaydın, Harun. *İbn Abdilberr'in Hadis Usulcülüğü (et-Temhîd Çerçevesinde)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Aydınlı, Abdullah. "Muan'an". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/324-325. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Çelik, Abdullah. "Mutakaddimûn Hadisçilere Göre Muan'an ve Muen'en Hadisin Değeri". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2017), 111-125.

Çimen, Rahim. *Endülüslü İbn Abdilberr'in Hadisçiliği ve Camiu Beyani'l-İlm Adlı Eseri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Dûrî, Eymen Casim. "Menhecü'l-Muhaddisin fi't-Tahkik min İttisali's-Sened". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 19/2 (2021), 233-254.

Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Risâletu Ebî Dâvûd ilâ Ehli Mekke*. thk. Muhammed es-Şabbâğ. Beyrut: Dâru'l-Arabî, ts.

Evgin, Abdülkadir. "Muttasıl Rivayetler ve Bazı İlk Dönem Muhaddislere Göre Bağlayıcılık Değeri". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 11/2 (2013), 7-24.

Gümüş, Fatih. *Hadis Usulünün Gelişimi: İbnü's-Salâh'ın Mukaddimesi Özelinde*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.

- Gürel, Mücahid Şamil. *İbn Abdilberr'in el-Ecvibetü'l-müstev'abe ani'l-mesâ'ili'l-müstağrabe Adlı Eseri*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Hañib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*. thk. Ebû Abdullâh es-Sevrakî, İbrâhîm Hamdî el-Medenî. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1357.
- Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân. *et-Takyîd ve'l-Îzâh limâ Utlika ve Uğlika min Mukaddîmeti'bni's-Şalâh*. thk. Üsâme b. Abdullah Hayyâd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1983.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*. editör. Mustafa b. Ahmed el-Alevî. Mağrib: Vüzâretü'l-Umumi'l-Efkâf ve's-Suûni'l-İslâmiyye, 1384.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Haydarabad: Matbuâtü Meclisi'd-Dâirati'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1371/1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Nuhbetu'l-Fiker fi Muştalañi Ehli'l-Eser*. thk. Abdulmuhsin b. Muhammed el-Kâsım. b.y.: y.y., 1418/1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Tağlîku't-Ta'lik ala Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Sa'îd 'Abdurrahmân Mûsâ el-Çazakî. 5 Cilt. Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405/1984.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1326/1908.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. 'Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *İhtiârü Ulûmi'l-Hadîs*. thk. Mahir Yasir el-Fahl. Riyad: Dâru'l-Meyman li'n-neşri ve'tevzi', 2013.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Faql Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî. *Lisânul-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 1414/1993.
- İbnü's-Salâh, 'Ebû 'Amr Taqıyyüddîn 'Osmân b. 'Abdurrahmân. *Ulûmü'l-hadîs = Mukaddîmetü İbni's-Şalâh*. thk. Nûreddîn İtr. Dimaşk; Beyrut: Dâru'l-Fikr; Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşır, 1406/1986.
- Junybol, Gautier H. A. *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*. çev. Salih Özer. Ankara: Ankara Okulu, 2002.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Faql İyâd b. Mûsâ el-Yağşubî. *el-İlmâ ilâ Marifeti Uşûli'r-Rivâye ve Taqyîdi's-Semâ'*. thk. es-Seyyid Ahmed Şakr. Kahire: y.y., 1379/1970.
- Karabelli, M. Kamel. "el-Hadîsü'l-Münker bi-Sebebi'l-Muhâlefe fi Nakdi İbn Abdilber el-Endelüsî – Dirâse Tahlîliyye". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/21 (2018), 661-685.
- Karabelli, M. Kamel. "Kabulü'l-Hadisi'z-Zaif li-Şuhretihi İnde'l-Ulema ve Amelihim bi-Muktazahi el-Hafız b. Abdü'l-Ber (463/1071) Nümezecen = The Weak Hadith is Accepted Due to its Popularity with Scholars and Their Work According to it -al-Hafız Ibn Abdul-Barr (d. 463/1071) as an Example- = Zayıf Hadisin, Şöhreti Nedeniyle Âlimler Nezdinde Kabul Edilmesi ve İçeriğiyle Amel Edilmesi - Hafız İbn Abdilber (öl. 463/1071) Örneği". *HADITH* 8 (2022), 151-193.
- Keskin, Yusuf Ziya. "İmam Şafî'ye Göre Mürsel Hadisin Delil Olma Yönünden Degeri". *Uluslararası İmam Şafî Sempozyumu*. 184-200. İstanbul: Kent Işıkları, 1. Basım, 2012.
- Kırbaşoğlu, M. Hayri. "İmam Şafî'nin 'Risâle'sinin Hadis ilmindeki Etkileri". *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3 (1997), 87-99.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile. "Muvatta' ve Sahîh-i Buhârî Çerçevesinde İrsâl-İttisâl Meselesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2021), 614-629.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.

- Köktaş, Yavuz - Gümüş, Fatih. "Mürsel Hadis Kavramının Gelişiminde İbnü's-Salâh'ın Rolü = The Role of Ibn al-Salâh in Mursal Hadith Concept Development". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2019), 242-263.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi u's-şâhih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Özpınar, Ömer. "İmam Şafii'nin Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumundaki Etkileri". *Uluslararası İmam Şafî Sempozyumu*. 231-265. İstanbul: Kent Işıkları, 1. Basım, 2012.
- Polat, Selahaddin. "Mürsel". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/52-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Polat, Selahaddin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değerleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1981.
- Râmehurmuzî, Ebû Muhammed el-Hasen b. 'Abdurrahmân b. Hallâd el-Fârisî. *el-Muhaddisu'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâf*. thk. Muhammed 'Accâc el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1983.
- Schacht, Joseph. *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*. London: Oxford University, Ely House, 1. Basım, 1950.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribu'n-Nevâvî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 2 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, ts.
- Şâfiî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Şâkir. Mısır: y.y., 1358/1940.
- Şemsuddîn es-Sehâvî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. 'Abdurrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-Muğîss bi-Şerh Elfiyyeti'l-Hadîs li'l-İrâkî*. thk. 'Alî Huseyn 'Alî. 4 Cilt. Mısır: Mektebetu's-Sunne, 1424/2003.
- Türcan, Zişan. "Üçüncü Asır Hadis Musannefatı Üzerinde eş-Şâfiî'nin Etkisi". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7/1 (2009).
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: İfav, 5. Basım, 2012.